

УДК 347.728

Смітюх А.В.,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри адміністративного та господарського права**Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

**ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ
«ПРАВО НА УЧАСТЬ У ТОВАРИСТВІ», «ПРАВА УЧАСНИКА
ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА», «КОРПОРАТИВНІ ПРАВА»**

Як відомо, ЦК і ГК України розроблялися різними, навіть більше – антагоністичними групами розробників. Як наслідок, проекти кодексів містили несумісні положення, що призвело до накладення вето Президентом України на ці кодекси після першого їх прийняття Верховною Радою України у 2002 році. В процесі доопрацювання проектів кодексів і згодом, у перші роки після їх прийняття 16 січня 2013 року більшість цих неузгодженостей було виправлено законодавцем, утім, це стосується, насамперед, спеціальних норм, але, на жаль, не базових категорій.

Ця обставина є важливою для розуміння проблематики корпоративних прав. Цілком природним є те, що особа, яка стає учасником господарського товариства отримує, у зв'язку із своєю участю у формуванні майна такого товариства певні права. Утім, для втілення цієї простої ідеї законодавець використовує цілих три категорії: «право на участь у товаристві», «права учасника господарського товариства», і нарешті, «корпоративні права». Попри те, що ці категорії є легальними, їх співвідношення законодавцем не встановлене, оскільки вони використовуються у різних актах законодавства, підготовлених різними групами авторів. Отже, співвідношення цих понять є дискусійним питанням.

Поняття «право на участь у товаристві» міститься лише у ЦК України, тобто – це повністю цивілістична категорія, що застосовується до будь-яких осіб, які мають ознаки товариства (як господарського товариства так і виробничого кооперативу, або ж непідприємницьких товариств). Право на участь у товаристві передбачене ст. 100 ЦК України, утім, зазначена стаття не розкриває зміст цього права, зазначаючи лише, що воно є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі. Згідно ст. 269 ЦК України особисте майнове право не має економічного змісту. Деякі автори – цивілісти на захист цієї концепції зауважують, що у ст. 100 ЦК застосований особливий юридичний прийом з метою підкреслення значущості для його носія зв'язку з юридичною особою і наголосу на тому, що за своєю сутністю цей зв'язок не є матеріальним, тобто як такий він не може бути оборотоздатним [1, с. 34]. Утім, така позиція є надуманою, а сама концепція права на участь у товаристві як особистого майнового права, що не може бути відчужене, має, на нашу думку, очевидне внутрішнє протиріччя, оскільки зв'язок кожного конкретного учасника з кожним конкретним товариством є, як правило, наслідком або участі особи у формуванні майна товариства (що передбачає економічний зміст) або придбання частки чи акцій у попереднього учасника/акціонера (що передбачає передачу права іншій особі).

Інші автори – цивілісти прямо визнають, що підхід, закріплений у ст.18 ЦК України є помилковим [2, с.18].

Категорія «права учасника господарського товариства» міститься у всіх ґрунтовних законодавчих актах, що регулюють діяльність господарських товариств, а саме – у ст. 116 ЦК, ч. 1 ст. 88 ГК, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства» (як права акціонера – власника простих акцій).

Ця категорія є найстарішою з трьох, які ми розглядаємо, оскільки містилася вже у першій редакції Закону України «Про господарські товариства», затвердженій Верховною Радою України 19 вересня 1991 року і застосовується лише до господарських товариств.

Зазначені вище норми законодавства не містять визначення категорії «права учасника», але наводять перелік цих прав, до якого належать:

- право брати участь в управлінні справами товариства в порядку, який визначається установчими документами, за винятком випадків, передбачених законом.
- право брати участь в розподілі прибутку товариства і отримувати свою частку.
- право отримувати інформацію про діяльність товариства (знайомитися з річними балансами, звітами, протоколами зборів).
- право вийти з товариства (відсутнє в акціонера); право здійснити відчуження своєї частки (акцій).

Утім, цей перелік далеко не є вичерпним, оскільки вказані вище норми містять зауваження про те, що учасники товариств можуть мати також інші права, передбачені законодавством і установчим документом товариства. Дійсно, аналіз законодавства свідчить про наявність великої кількості прав учасників товариств не поіменованих у ст. 116 ЦК, ч.1 ст. 88 ГК, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства» (наприклад – права отримувати при ліквідації товариства частину його майна, пропорційну розміру частки у статутному капіталі). Крім того, право брати участь в управлінні справами товариства є базовим щодо великої кількості прав учасника у яких воно конкретизується (наприклад – права вимагати скликання загальних зборів учасників, контролювати реєстрацію учасників на зборах та ін.), обсяг права на інформацію є різним у різних видах товариств.

До того ж у категорії «права учасника» не враховується такий важливий параметр як розмір частки учасника.

Нарешті, категорія «корпоративні права» використовується у ст. 167 ГК України, п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» та п. 14.1.90. ПК України.

ПК та ГК України однаково розкривають зміст корпоративних прав як прав особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Закон України «Про акціонерні товариства» адаптує, фактично, це визначення під акціонерні товариства і називає корпоративні права сукупністю майнових і

немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

З доктринальних визначень слід відмітити визначення корпоративних прав, запропоноване В.М.Кравчуком як сукупності правових можливостей учасника певної юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою [3, с. 261].

Відповідно до ст. 167 ГК України володіння корпоративними правами не є підприємництвом.

Можна бачити, що категорія «корпоративні права» є господарсько-правовою і прив'язується не до категорії «товариства», чи «господарські товариства», а до значно більш широкої за змістом категорії «господарські організації», тобто – і до господарських товариств і до виробничих кооперативів, будь-яких інших видів як корпоративних так і унітарних підприємств, їх об'єднань, благодійних та інших неприбуткових організацій, у тому числі до тих суб'єктів де не створюється статутний капітал, а участь засновників у формуванні майна здійснюється через інші механізми.

Змістовно корпоративні права слід розуміти як усю сукупність передбачених законодавством та установчим документом прав, що їх отримує особа внаслідок володіння часткою, паєм певного розміру (певною кількістю акцій) у статутному капіталі, або майні конкретної господарської організації, ці права є різними за обсягом у різних учасників (акціонерів, членів) і відображають ступінь корпоративного контролю даного учасника (члена, акціонера) над даною господарською організацією.

На нашу думку, з розглянутих вище категорій функціонально необхідною і, доречі, достатньою є лише категорія корпоративних прав. Категорія прав учасника господарського товариства, була фактично, першою, недосконалою спробою закріпити у законодавстві ідею про права, що виникають у особи внаслідок майнової участі у формуванні майна господарської організації, утім, неповний характер переліку прав, відсутність зв'язку цієї категорії з господарськими організаціями відмінними від господарських товариств, і, головне, закріплення згодом у позитивному праві категорії «корпоративні права», робить категорію «прав учасника господарського товариства» суто зайвою. Утім, це зауваження стосується лише самої категорії «права учасника господарського товариства», але не конкретних прав, перелічених у ст. 116 ЦК України, ч. 1 ст. 88 ГК України, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства», які можна визнати основними правами учасника (акціонера) господарського товариства. Нарешті, категорія права на участь у товаристві не лише не несе жодного позитивного змісту але містить елемент абсурду і є, можна сказати, шкідливою.

Отже, слід визнати за доцільне скасування ст. 100 ЦК України.

Слід зазначити, що деякі автори – цивілісти вже висловлювали пропозиції щодо виключення з ЦК України не лише ст. 100, але й ст. 116 з одночасним введенням до ЦК України господарсько–правової категорії «корпоративні права» [4, с.14]. На нашу думку, достатньо змінити назви ст. 116 ЦК України, ст. 88 ГК України, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства» на «Основні права учасників господарського товариства», «Основні права і обов'язки учасника господарського товариства», «Основні права учасників товариства», «Основні права акціонерів – власників простих акцій»: ці права є основними загальними правами учасника будь-якого господарського товариства, зокрема – у контексті класифікації, запропонованою І. Б.Саракун [5, с.16].

Утім, доки подібні зміни не внесені до законодавства, оскільки «право на участь у товаристві», «права учасника господарського товариства» так само як і «корпоративні права» є легальними категоріями позитивного права, їх доцільно розглядати в єдиному контексті, як категорії, що мають певний сенс і взаємно доповнюють одна одну, а не конкурують між собою.

Водночас, неможна погодитися з твердженням про те, що «корпоративні права і право участі мають одну й ту ж саму сутність – правовий зв'язок особи з господарським товариством, тому недопустимим є визначення по-різному їх природи» [4, с.14]: ці категорії втілюють ідею про правовий зв'язок між учасником і товариством, утім, автори ст. 100 ЦК України і ст. 167 ГК України пішли цілком різними шляхами і отримали цілком відмінні результати, що охоплюють і сутність і правову природу прав, які закріплені цими нормами, ця відмінність є наочною і прямо впливає з формулювань відповідних законів.

Отже, право на участь в товаристві, відповідно до ст. 100 ЦК України – особисте немайнове право, яке не має економічного вмісту (ст. 269 ЦК України) і не може бути передане іншій особі слід розуміти як передумову участі в товариствах (господарських товариствах, виробничих кооперативах, непідприємницьких товариствах). у контексті ст. 271 ЦК України, відповідно до якої зміст особистого немайнового права полягає в можливості особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері приватного життя, за аналогією з передбаченими тим самим ЦК України правами на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 309 ЦК України), вибір роду занять (ст. 312 ЦК України), свободу пересування (ст. 313 ЦК України) та ін., право на участь в товаристві повстає як невідчужуване право будь-якої особи час від часу ставати учасником господарських товариств через створення нових товариств або придбання часток за наявності законних підстав.

Стаючи учасником будь-якого господарського товариства, будь-яка особа, незалежно від розміру його частки отримує наступні, спільні для всіх господарських товариств і їх учасників права учасника (акціонера) господарського товариства (ст.116 ЦК України, ч.1 ст.88 ГК України, ст.10 Закону України «Про господарські товариства», ст.25 Закону України «Про акціонерні товариства»): право брати участь в управлінні справами товариства в порядку, який визначається установчими документами, за винятком випадків, передбачених законом; право брати участь в розподілі прибутку товариства і отримувати свою частку; право

отримувати інформацію про діяльність товариства (знайомитися з річними балансами, звітами, протоколами зборів); право вийти з товариства (відсутнє в акціонера); право здійснити відчуження своєї частки (акцій).

Нарешті, відмінність категорії корпоративних прав (ст. 167 ГК України, ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства») від категорії прав учасника господарського товариства в тому, що права учасника – це абстрактна правомочність будь–якого учасника будь–якого господарського товариства, незалежно від розміру його частки, тоді–як корпоративні права – це права, що виникають з володіння часткою певного розміру (певною кількістю акцій) у статутному капіталі (майні) конкретної господарської організації, ці права є різними за обсягом у різних учасників (акціонерів) і відображають ступінь корпоративного контролю даного учасника (акціонера) над даною господарською організацією.

Таким чином, право на участь в товаристві має будь–яка особа (з урахуванням встановлених законом обмежень), незалежно від того, чи є вона на даний момент учасником певного товариства, права учасника господарського товариства має будь–який учасник будь–якого господарського товариства, незалежно від розміру його частки, в той час, як корпоративні права виникають з володіння часткою певного розміру (певною кількістю акцій) в конкретній господарській організації і різняться за обсягом.

Література

1. Спасибо–Фатеева І. В. Оборотоzdатність об'єктів цивільних прав / І. В. Спасибо–Фатеева // Право України. – 2005. – №6 – С. 34–37.
2. Кравченко С. С. Поняття права участі в товаристві, його юридична природа та види / С. С. Кравченко // Адвокат. – 2009. – №11(110). – С.17–21.
3. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково–практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина 2005. – 720 с.
4. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. С. Кравченко / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2007. – 18 с.
5. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно–правовий аспект): автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / І. Б. Саракун / Науково–дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України. – К., 2008. – 20 с.

Анотація

Смитюх А. В. Щодо співвідношення категорій «право на участь у товаристві», «права учасника господарського товариства», «корпоративні права» – Стаття.

У статті розглядається проблема співвідношення передбачених різними актами законодавства України категорій «право на участь у товаристві», «права учасника господарського товариства», «корпоративні права»

Ключові слова: право на участь у товаристві, права учасника господарського товариства, корпоративні права

Аннотация

Смитюх А. В. О соотношении категорий «право на участие в обществе», «права участника хозяйственного общества», «корпоративные права». – Статья.

В статье рассматривается проблема соотношения предусмотренных разными актами законодательства Украины категорий «право на участие в обществе», «права участника хозяйственного общества», «корпоративные права».

Ключевые слова: право на участие в обществе, права участника хозяйственного общества, корпоративные права

Annotation

Smityuh A. V. On the relation between the categories of "the right to participate in society," "rights of a business entity," "corporate rights." – Article.

The subject of the article is a correlation of the following legal notions directly provided by the legislation of Ukraine as right to be a shareholder of the company, rights of the shareholder of the commercial company, corporate rights.

Key words: right to be a shareholder of the company, rights of the shareholder of the commercial company, corporate rights.